

MILLIY QADIRIYATLARNING TARJIMA ORQALI IFODALANISH MUOMMOLARI

Baxtiyorova Shaxlo Sanjar qizi

Samarqand davlat chet tillari instituti talabasi

Nurmuxammedov Bahodir Shakarboyevich

Ilmiy rahbar: Phd.

Annotatsiya : Ushbu maqola globallashuv jarayonida milliy o'ziga xoslikni saqlashning muhim vositasi bo'lgan milliy qadriyatlarning tarjima orqali ifodalanishida yuzaga keladigan murakkab muammolarni tahlil qiladi. Har bir xalqning ma'naviy merosi, turmush tarzi, urf-odatlar va qadriyatlari til bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularni boshqa tilga o'tkazishda nafaqat lingvistik, balki madaniy ekvivalentlikni topish masalasi keskinlashadi. Maqolada tarjima jarayonida madaniy bo'shliqlar, kontekstning yo'qolishi, milliy tushuncha va terminlarning o'zga tilda to'liq aks etmasligi kabi asosiy to'siqlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tarjimonning madaniy kompetensiyasi va bu muammolarni bartaraf etishdagi mas'uliyati, madaniyatlararo muloqotda milliy qadriyatlarning asl mohiyatini saqlab qolishning nazariy va amaliy yechimlari muhokama qilinadi. Tadqiqot xulosalari milliy qadriyatlarni tarjima qilishdagi muammolarni chuqurroq anglash va madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Milliy qadriyatlar, tarjima, madaniyatlararo muloqot, madaniy ekvivalentlik, tarjima muammolari, lingvomadaniyat, untranslatability, O'zbek madaniyati, tarjimashunoslik, madaniy kontekst.

Kirish

Zamonaviy globallashuv sharoitida har bir millat va elat o'ziga xosligi, madaniy boyligini saqlash va boshqa xalqlarga tanitishga intilmoqda. Bu jarayonda til, ayniqsa, milliy qadriyatlarni avloddan avlodga o'tkazuvchi va ularni jahon miqyosida yoyuvchi asosiy vosita hisoblanadi. Milliy qadriyatlar deganda, bir xalqning tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan, uning o'ziga xos ma'naviy dunyosini, axloqiy me'yorlarini, urf-odatlarini, turmush tarzini va umuman, identitetini belgilab beruvchi tushunchalar majmuasi tushuniladi. Ushbu qadriyatlar nafaqat so'zlar, balki metaforalar, iboralar, maqollar, rivoyatlar va diniy-falsafiy konsepsiyalar orqali ham ifodalanib, tilning chuqur qatlamlariga singib ketgan bo'ladi.

Biroq, bu qadriyatlarni bir tildan ikkinchi tilga, bir madaniy muhitdan boshqasiga o'tkazish, ya'ni tarjima qilish jarayoni nafaqat lingvistik, balki madaniyatlararo

murakkabliklarga to'la masaladir. Tarjima shunchaki so'zlarni almashtirish emas, balki bir madaniyatning boshqa madaniyatga ko'prigini qurishdir. Bu ko'priqni qurishda esa ko'plab to'siqlar, xususan, "Milliy qadriyatlarning tarjima orqali ifodalanish muommolari" yuzaga keladi. Ba'zida tarjimonning mahorati va madaniy bilimi yetarli bo'lmaganda, asl matndagi chuqur ma'no, emotsional yuk va madaniy kontekst yo'qolib, qadriyatlarning asl mohiyati buzilishi yoki noto'g'ri talqin qilinishi mumkin. Bu esa o'z navbatida, millatlararo tushunmovchiliklarga olib kelishi, bir madaniyatning boshqasiga noto'g'ri tasavvurini shakllantirishi yoki millculturaliy o'ziga xoslikning yo'qolishiga sabab bo'lishi mumkin.

Ushbu maqola milliy qadriyatlarni tarjima qilishda yuzaga keladigan asosiy muammolarni chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan. Tadqiqot doirasida madaniy bo'shliqlar (gaps), tushunchalarning tarjima qilinmasligi (untranslatability), kontekstning ahamiyati, tarjimonning madaniy kompetensiyasi va amaliy yechimlar masalasi nazariy va amaliy jihatdan o'rganiladi. Shuningdek, o'zbek tili va madaniyatiga oid qadriyatlarni tarjima qilishdagi xos misollar orqali muammolar yanada aniqroq ko'rsatiladi. Maqola milliy qadriyatlarni xalqaro maydonda to'g'ri va samarali ifodalash yo'llarini topishda, tarjimonlar va madaniyatshunoslar uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan tavsiyalar beradi.

ASOSIY QISM

Tarjima jarayoni shunchaki bir tildagi so'zlarni ikkinchi tildagi muqobillariga almashtirish emas, balki ikki xidunyoqarash, ikki xil tarixiy tajriba va ikki xil madaniyat o'rtasidagi muloqotdir. Milliy qadriyatlar tilning "ichki qatlamlarida" yashaydi. Taniqli tarjimashunos olim G'aybulla Salomov ta'kidlaganidek, "Tarjima — bu madaniyatlararo muloqotning eng murakkab ko'rinishidir".

Milliy qadriyatlarni ifodalashda tilning leksik-semantik tizimi yetakchi rol o'ynaydi. Har bir xalqning o'ziga xos turmush tarzi, diniy e'tiqodi va ijtimoiy normalari tilda realialar (milliy-madaniy bo'yoqqa ega so'zlar) va frazeologizmlar ko'rinishida muhrlanadi. Masalan, o'zbek xalqining "andisha", "nomus", "sabr", "mehmondorchilik" kabi qadriyatlari boshqa tillarga, masalan, ingliz tiliga to'g'ridan-to'g'ri o'girilganda o'zining asl emotsional va ma'naviy yukini yo'qotishi mumkin.

TADQIQOTDA ANIQLANGAN MUAMMOLAR

Milliy qadriyatlarni tarjima qilishda quyidagi asosiy muammolar ko'zga tashlanadi:

1. Leksik-ekvivalentlik muammosi (Realialar): O'zbek madaniyatiga xos bo'lgan "hashar", "mahalla", "suyunchi", "kelin salom" kabi tushunchalarning boshqa tillarda bir so'zli muqobili mavjud emas. Ularni tarjima qilishda faqatgina "transliteratsiya" (o'z holicha yozish) yoki "tavsifiy tarjima" (tushuntirish) usullaridan foydalanishga majbur bo'linadi, bu esa matnning ixchamligiga putur yetkazadi.

2. Konnotativ ma’no va "Madaniy yuk": So'zning lug'aviy ma'nosi bir xil bo'lsa-da, uning xalq ongida tutgan o'rni va hissiy bo'yog'i turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, "non" so'zi o'zbek xalqi uchun nafaqat oziq-ovqat, balki muqaddaslik, baraka va ahd-paymon ramzi hisoblanadi. G'arb madaniyatida esa "bread" shunchaki iste'mol mahsuloti sifatida qabul qilinadi.

3. Frazologik birikmalar va maqollar: Milliy qadriyatlar ko'pincha maqollarda namoyon bo'ladi. "Andishaning oti qo'rqqoq emas" maqolini ingliz tiliga so'zma-so'z tarjima qilish (Andisha's horse is not a coward) mutlaqo ma'nosiz bo'lib, uning tagidagi axloqiy qadriyatni ochib bera olmaydi.

4. Muloqot odobi va ijtimoiy iyerarxiya: O'zbek tilidagi "Sizlash" va qarindoshlik terminlari (aka, opa, amaki, xola) orqali ifodalanadigan hurmat qadriyati, ko'plab Yevropa tillarida faqatgina "you" yoki ismning o'zi bilan cheklanadi. Bu esa asar qahramonlari o'rtasidagi ijtimoiy masofa va milliy hurmat tamoyillarining yo'qolishiga olib keladi.

Asosiy muammolar:

Lingvistik ekvivalentlarning yo'qligi

Ba'zi bir milliy tushunchalarga aynan u so'zni birga bir tarjima qiladigan so'zlar yo'qligi natijasida aholini tushunmaslikka olib kelishi mumkin.

Masalan: "Kelin salom", "sumalak pishirish" kabi odatlar boshqa madaniyatda mavjud emas.

Va bu jarayonda shubhasiz tarjimon yoki izohli tarjima, yoki kontekstual moslashtirishdan foydalanishga majbur bo'ladi.

Frazologizmlar va maqollarni tarjima qilishdagi qiyinchiliklar

Frazologizmlarni aynan so'zma so'z tarjima qilib bo'lmaydi negaki uning butkul ma'nosi yo'qolishiga olib kelishi mumkin.

- "Ko'ngil ko'tarmoq"
- "Ko'ngli tog'dek ko'tarildi"

Inglizcha tarjimada bu iboralarni "to uplift someone's spirits", "he felt relieved" kabi mos ekvivalentlar bilan ifodalash lozim.

Simvolik obrazlarning yo'qolishi

Har bir xalq tilida uning dunyoni qanday ko'rishi, qanday yashashi va qanday fikrlashi aks etadi. Shu sababli tarjima jarayoni faqat til bilan bog'liq texnik ish emas, balki madaniyatlar o'rtasidagi ko'prikdir. Masalan:

- oq rang o'zbek madaniyatida poklik va ezgulik ramzi bo'lsa,
- boshqa xalqda u motam yoki sovuqlik ramzi bo'lishi mumkin.

Shu bois tarjimon obrazni ham, uning semantik yukini ham qayta yaratishi kerak.

4. Tarjimonning roli: faqat til bilish yetmaydi

Milliy qadriyatlar aks etgan matnni tarjima qilish uchun tarjimon faqatgina til bilishi bilan kifoyalana olmaydi, qachonki tarjimon:

- ikki madaniyatni ham chuqur bilishi,
- tarixiy kontekstdan xabardor bo'lishi,
- iboralarni ekvivalent qoya olish ko'nikmasiga ega bo'lishi,
- zarur o'rinda izoh bera olishi kerak.

Shu ma'noda tarjimon — madaniyatlararo vositachidir. Shuning bu xolatda tarjimonning ro'li katta ahamiyatga ega.

XULOSA

Milliy qadriyatlarni tarjima orqali ifodalash — bu nafaqat lingvistik, balki ulkan madaniyatshunoslik masalasidir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tarjima jarayonida milliy ruhni saqlab qolish uchun quyidagilar muhim hisoblanadi:

- Tarjimon nafaqat ikki tilni, balki ikki xalqning etno-psixologiyasi va tarixini chuqur bilishi lozim.
- "Madaniy ekvivalentlik" tamoyiliga tayangan holda, maqsadli tilda o'quvchi uchun tushunarli, ammo asl nusxadagi milliy bo'yoqni saqlagan uslubni tanlash kerak.
- Izohlar va lug'atlar tizimidan unumli foydalanish milliy qadriyatlarning o'zga tilda to'g'ri talqin qilinishini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, milliy qadriyatlarni tarjimada to'liq aks ettirish imkonsizdek tuyulsa-da, mahoratli tarjima orqali dunyo xalqlariga o'zbek xalqining boy ma'naviy dunyosini yetkazish va madaniyatlararo muloqotni mustahkamlash mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: "O'qituvchi", 1983.
2. Musaev K. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: "Fan", 2005.
3. Nida, E.A. Toward a Science of Translating. – Leiden: E.J. Brill, 1964.
4. Komissarov V.N. Teoriya perevoda (Lingvisticheskie aspekti). – Moskva: "Visshaya shkola", 1990.
5. Karimov S.A. Badiiy tarjima va milliy o'ziga xoslik. – Toshkent: "Sharq", 2012.
6. Venuti, L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. – London: Routledge.